

ՍԾԵՏ

ԴԳՐՈՑԱԿԱՆ ՏԱՐԻՈՑ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԷ

ԵԴՄՈՆԴ ՏԷ ԱՄԻԶԻՍԻ

— (ՏԵՍ ՀԱՏ. ԻԷ. ԵՋ 145) —

Սարդիացի քմերկահարճ

(ԱՄՈՐԵԱՅ ՎԱՄԱՐԹԻՒՆ)

Կուստոզայի պատերազմին առաջին օրը, 1848 տարույ յուլիս ամսոյն Չեին, մեր բանակին հետեակամարտ զօրաց զնդի մը վաթսուներ չափ զինուորք, զրկուելով բարձրաւանդակի մը վրայ առանձնացեալ տան մը տիրապետելու, յանկարծական բռնուեցան յարձակմանց աւստրիական զօրաց իրկու խմբերէ, որք հրանօթ պինուք հարուածելով զանոնք զանազան կողմերէ, հաղիւ կրցան պատսպարուիլ տան մէջ և փութով փակել դռները, յետ թողլոյ քանի մի մեռեալք և վիրաւորք 'ի դաշտս Գռները փակելէն վերջ, զիմեցին մերքն 'ի պատուհանս գետնասրահին և առաջին յարկին, և սկսան խիտ առ խիտ կրակ ձգել յարձակողայ վրայ, որք հետզհետէ կրտաթոյրած և տան մերձենալով, ուժգնաբար կը փոխանակէին անոնց հարուածոց: Խտալական վաթսուն զօրաց կը հրամայէին երկու ստորակարգ սպայք և ծերունի գնդապետ մը վտիտ և խիտ, սպիտակ հերօք և պերեւեռք. և անոնց հետ կայր սարդիացի թմրկահար մը որ գրեթէ տասնըջորս տարուան պատանի մ'էր, և հազիւ տասուերկու կը ցուցնէր, փոքրահասակ, ձիթագոյն և թուխ գիմօք, երկու սեաւ և խոր փոքրիկ փալիլուն աչօք: Գնդապետը առաջին յարկին սենեկէ մը կ'առաջնորդէր պտշտսպանողաց, հրամաններ արձկելով նման հարուածոց ոտրճանակի, և նորա երկաթնայ գիմաց վրայ բնաւ կարեկցութեան նշան մը չէր նշմարուէր: Թմրկահարն սակաւ մի տօգունեալ, այլ հաստատուն իւր սրունից վրայ, ստուլի մը վրայ ելած՝ որ մունքն բռնելով կ'երկարէր պարանոցը պատուհաններէն դուրս նայելու համար, և ծխոյն մէջէն կը տեսնէր 'ի դաշտս Աւստրիացոց սպիտակ խմբերն՝ որք յուշիկ յառաջ կու գային: Տնակն կայր դարեանդի մը գազաթան վրայ, և զառ 'ի վայրին կողմը մի միայն բարձր պատուհանիկ մ'ունէր՝ ձեղունան սենեկի մը մէջ. անոր համար Աւստրիացիք այն կողմէն չէին սպառնար տան, և զառ 'ի վայրը անվտանգ էր. կրակը՝ միայն տան ճակատը և երկու կողմանքն կը հարուածէր:

Սակայն գոծիային կրակ մ'էր, կապարեայ գնդակաց տարափ մը, որ արտաբուստ կը կործանէր պատերը, կը փշրէր կղմիւտորները, իսկ ներքուստ կը ջախջախէր ձեղունները, կահ կարասքն, պատուհանները, դռները, յօգս ցրուելով փայտի բեկորներ, աւերակաց ամպիր, և անօթոց և ապակեայ կտորներ, չչելով, ուստուցանելով, ամենայն ինչ խորտակելով այնպիսի շատաշմամբ՝ որ գանիկ կը ճեղքէր: Պատուհանէն հարուածածիք պինուորներէն մին մը թընդ մերթ յետս յատակին վրայ կը տապալէր, զոր մէկ կողմէ կը բաշէին: Ոմանք ձեռք սեղմելով իրենց վէրքերն՝ սենեկէ 'ի սենեակ կը դանդաշէին: Խոհանոցի մէջ արդէն իսկ մեռեալ մը կար՝ ճեղքեալ ճաւկատով: Թշնամեաց կիսաբոլորը երթալով կը սեղմուէր:

Գնդապետը որ մինչև այն ատեն անխռով կեցեր էր, անհանգստութեան նշան մը տալով, յանկարծ մեծաքայլ սենեկէն դուրս ելաւ, որուն ետեւէն կ'երթար պաշտօնեայ մը: Երեք վայրկեանէն վերջ պաշտօնեայն ետ դարձաւ և նշանացի կոչեց զթմրկահարն որ իւր ետեւէն գայ: Պատանին փայտեայ սանդուխէ մը վրա վազելով հոտէն գնաց, և անոր հետ 'ի միասին դատարկ ձեգուտն մը մէջ մտաւ, ուր տեսաւ զգնդապետը որ պատուհանին յեցած՝ կապտաբայ գրչաւ թղթի մը վրայ կը գրէր, և գետինը իւր ոտիցն առջև ջրհորի շուան մը կար:

Գնդապետը ծալեց զթուղթն, և իւր գորշագոյն և ցուրտ արտեանունքն տղուն աչացը մէջ սեւեռելով, որոյ առջև կը դողային ամենայն զինուորք, դաժանութեամբ մ'ըսաւ. — Թմրկահար:

Թմրկահարը ձեռքը գլխուն տարաւ:

Ըսաւ գնդապետն. — Արիասիրտ ես դու:

Տղուն աչքերը շողշողալ սկսան:

— Այո, պարոն գնդապետ, — պատասխանեց:

— Հոն վարնայէ, — ըսաւ գնդապետը, զինքը դէպ 'ի պատուհան հրեղէններ կը տեսնուին: Հոն մերիկները անշարժ կեցեր են. առ այս տոմսակս, բրնձէ չուտնը, վար իջիր պատուհանէն, երազութեամբ կտրէ զառ 'ի վայրը, անցիր դաշտաց մէջէն, հասիր մերայնոց, և տուր տոմսակը առջի պաշտօնէին զոր կը տեսնես: Մէկդի ձգէ կամարդ և մախալդ:

Թմրկահարը հասնց կտմաւն և մախալը, և զտոմսակը կրծոցը վրայի գրպանին մէջ դրաւ. սպան չուտնը դուրս նետեց և երկու ձեռքը անոր մի ծայրէն բռնեց. գնդապետն օգնեց տղուն պատուհանիկէն դուրս ելլելու, կռնակը դէպ 'ի դաշտորայս դարձուցած:

— Նայէ, — ըսաւ իրեն, — գնդին փրկութիւնը քու արխարտութենէդ և երազութենէդ կը կախուի:

— Վստահացիր վրաս, պարոն գնդապետ, — պատասխանեց թմրկահարն, դէպ 'ի դուրս կախուելով:

— Իջած միջոցդ խոնարհէ, — ըսաւ դարձեալ գնդապետն, սպային հետ բռնելով զշուանը:

— Մի տարակուսիր:

— Աստուած քեզ օգնէ:

Քանի մի վայրկեանէն թմրկահարն վար իջաւ. սպան վեր քաշեց զշուանը և անհետացաւ. գնդապետը ուժով դէպ 'ի պատուհանը դիմեց, և տեսաւ զտղան որ կը թռչէր զառ 'ի վայրէն:

Մինչդեռ կը յուսար որ պատանին առանց տեսնուելու յաջողեր էր փախչիլ, և ահա յանկարծ հինգ կամ վեց փոշոյ կոյտեր տղուն առջևէն և ետեւէն վեր բարձրացան, որոնցմէ իմացաւ գնդապետը թէ Աստրիացիք տեսեր էին զայն, որք բարձրաւանդակին գագաթէն դէպ 'ի նա կ'ուղղէին. այն փոքրիկ կոյտերն զնգրակներէ յօգս ցրուած հողի կտորուանք էին: Սակայն թմրկահարն չտապով կը շարունակէր իւր ընթացքը: Յանկարծ յերկիր կործանեցաւ. — Սպանուեցաւ, — գոչեց գնդապետը, խածնելով բուռը: Սակայն գեռ բառը չըսած՝ տեսաւ որ թմրկահարն վեր կանգնեցաւ. — Ո՛հ, ընկեր է միայն, — ըսաւ ինքն իրեն և չուսչ առաւ: Եւ յիրաւի թմրկահարն սկսաւ նորէն վազել ամենայն ուժով, բայց կը կազար:

— Ոտքը գալարեր է, — խորհրդածեց ինքնիրեն գնդապետը: Քանի մի փոշոյ կոյտեր տղուն չորս կողմը ասդին անդին նորէն բարձրացան, սակայն միշտ

աւելի հեռուէն, ինքն անմիառ մնացեր էր: Գնդապետը խնդութեան բացառաւորութիւն մ'ըրաւ. բայց բնաւ իւր տեսութիւնէն չկորոյս զայն, գողցողալով, վասն զի ստիպողական գործ մ'էր. եթէ ամենայն երազութեամբ չկարենար հոն հասնիլ տոմսական, յորում իսկ և իսկ օգնութիւն կը խնդրէր, կամ իւր բոլոր զօրքերն մտեալ պիտի խնային, և կամ ինքն անձնատուր պիտի ըլլար և անոնց հետ գերի պիտի բռնուէր: Տղան միջոց մը երազութեան կը վազէր, ապա կաղալով. քայլերն կը գտնողագիցնէր, յետոյ վերստին կը սկսէր ընթանալ, սակայն միշտ աւելի յոգնած կեկալով, և երբեմն երբեմն կը գթէր, կը կենար: — Թերեւս սողացող գնդակ մը իրեն պատահեցաւ, — ըսաւ ինքն իրեն գնդապետն, և սրտադողէն կը գնէր անոր ամէն շարժումներն, և պինքն կը յորդորէր, իրեն հետ կը խօսէր՝ իրրեւ թէ լսէր նա. վառվառն աչք կը շափէր անդադար փախող տղուն և այն շողողուն գինուց մէջ եղած անջրպետն, զոր կը տեսնար մարգագետնոյն մէջ ի գաշտոս ցորենոյ՝ որք արեւու ճառագայթներէն ոսկեգօծեալ կը շողջողային: Աի և նոյն ժամանակ կը լսէր ստորին սենեկաց մէջ գնդակներու չիլներ և շառաշը, պատճենակարաց և սպայից խորխոր և զայրագին աղտաղկն, վիրաւորիցոց դատն հեծեծանքն, կահ կարասեաց և ծեփերու գետին կործանելու ծայնն: — Հապա, արիւնցիւր, — կ'աղաղակէր, գիտելով հեռաւոր թմրկահարը, — յառաջ, ընթացիւր: Կը կենայ, անիծեալ: Ո՛հ, նորէն կը սկսի ընթանալ: — Պաշտօնակալ մը հատկելով եկաւ ըսել, թէ թշնամիք առանց կրակն ընդհատելու, սպիտակ կտաւ մը կը ծածանեցնէին, որպէս զի անձնատուր ըլլան: — Եթէ պատասխանենք, — գոչեց նա, առանց վերջնելու իւր աչքն տղուն վրայէն, որ արդէն իսկ դաշտին մէջն էր, բայց այլ ևս չէր վազէր, և կը կարծուէր թէ դժուարաւ կը րաշխուսէր ինքզինքն: — Այլ երթ, այլ լինթացիւր: — Կ'ըսէր գնդապետն՝ սեղմելով դատամուկն և գրուն: — Սպաննուէ, միտիւր չուռական, այլ երթ: — Յետոյ գարհուրէր անէծք մը կարդաց: — Վա՛յ, վատանուն ծոյլ, նստա՛ւ: Եւ յիշաւի, տղան որոյ գլուխը մինչև այն ատեն ցորենոյ գաշտի մը վրայէն կ'երեւար, անյայտացել էր իբր թէ ինկած ըլլար. հուսկ ապա մոյսառաց ետեւ կորսուեցաւ, և գնդապետն այլ ևս չտեսաւ զայն:

Այն ատեն իջաւ ուժգնակի. գնդակներն մրկի պէս կը թօթափէին, սենեակերն վիրաւորելովք լի էին, յորոց ոմանք իբր գինովք իրենք իրենց վրայ կը զառնային կահ կարասիքն բռնելով. որմունք և յատակն արեւմբ քծաւորեալ էին, դիակունք դրանց մէջ տարածուած. տեղապահին ալ բազուկը գնդակէ մը խորտակած էր, ծուխը և փոշին ամենայն ինչ պատեր էր: — Զօրացէ՛ր, — աղաղակեց գնդապետն:

— Տեղերնիդ հաստատուն կեցէ՛ք: Օգնութիւնը կը հասնին: Զօրացէ՛ք դեռ քիչ մը:

— Աստիացիք մօտեցեր էին վերստին. արդէն իսկ կը տեսնուէին ծխոյն մէջ իրենց խանգարեալ երևոյն, կը լսուէր հրացանաց շառաւման մէջ անոնց վայրագ աղաղակին, որ կը թշնամանէին, անձնատուր ըլլալ կը գոչէին, կոտորած կը սպառնային: Քանի մի գինուորք աշտրեկեալք պատուհաններէ ետ կը քաշուէին, սպայք զանոնք առաջ կը մղէին: Սակայն պաշտպանութեան կրակը հետզհետէ կը նուաղէր, վհատութիւնը ամենայն գիմով վրայ կը նշմարուէր. անհետ էր այլ ևս կարենալ գիմանալ: Որոշեալ վայրկեանէ մը Աստիացիք հարուածքն զանգաղեցան, որոտուն ծայն մը նախ գերմաններէն և ապա իտալերէն աղաղակեց. — Մնձնատուր եղէ՛ք: — Ո՛հ, — մոնչեց գնդապետն պատուհանէ մը, եւ կրակն առջինէն աւելի ևս խիտ և կատաղի կերպով սկսաւ երկու կողմանէ: Ուրիշ գինուորք ալ ինկան: Արդէն շատ պա-

տուհանք առանց պաշտպանութեան մնացեր էին։ Աղէտալի վայրկեանն մօտ էր։ Գնդապետը ատումանց միջէն կիսահագագ ձայնիւ կը գոչէր. — Չեն գար, չեն գար. — և կատղած չորս կողմը կը վաղէր, դողդողուն ձեռքք թեքելով տուները պատրաստ 'ի մեռանել։ Երբ սպայ մը ձեղունէն իջնելով գոչեց բարձրաձայն. — Կը հասնին. — Կը հասնին, — կրկնեց գնդապետն ցնծալից ձայնիւ։

Այն ձայնէն ամէնքն ալ, առողջք, վիրաւորեալք, սպայք, պաշտօնակալք պատուհանաց նետուեցան, և ընդդիմութիւնը կրկին անգամ մ'ալ սաստկացաւ։ Անկից քիչ վայրկեան վերջը անստուգութիւն և խառնակութիւն մը տիրապետեց թշնամեաց մէջ։ Խսկոյն, հապճեպով, գնդապետը գունդ մը կազմեց գետնայարկի սենեկին մէջ, որպէս զի բուռն դուրս յարձակին հրացանոց սրաքներն դէպ 'ի թշնամիս ուղղած. — Յետոյ դարձեալ թաւ դէպ 'ի վեր։ Հապի թէ հասնը էր, շտապալից ոտից գողոգ մը լսեցին, որուն հետ մէկտեղ կը հնչէին անագին ուրբաներ, և տեսան պատուհանէն որ ծխոյն մէջ ջէն դէպ 'ի յառաջ կու գային իտալական հրացանակրաց կրկնածայր գլխարկքն, անագին խու մը մը գետնին երեսը սողալով, և կայծակնային շողիւն մը սուսերաց՝ որք կը տատանէին յօգս, յիցեալք զլիսոց և թիկանց վրայ. — այն ատուն գունդը դռնէն դէպ 'ի դուրս յարձակեցաւ վայրահակ սլաքօք. — թշնամիք ստանեցան, խառնակեցան, 'ի փախուստ աճապարեցին. երկիրը դատարկացաւ, տունն ազատ մնաց, և քիչ վերջ երկու իտալական հետեւաւ կամարտ զօրաց իմբեր և երկու թնդանօթք ափրեցին բարձրաւանդակին։

Գնդապետն մնացեալ զօրք վերստին իւր գնդին հետ միացաւ, նորէն ճակատեցաւ, և թեթեւ կերպով մը ձախ ձեռքն ցատքառու կ'գնդակէ մը վիրաւորուեցաւ՝ սլաքօք յետին յարձակման միջոց։

Աւարտեցաւ օրն միայնոց յաղթանակաւ։

Սակայն երկրորդ օրը պատերազմն վերստին սկսելով, իտալացիք յաղթուեցան 'ի բազմաթիւ Աւստրիացոց՝ հանդերձ իրենց քաջասիրտ ընդդիմանալովն, և քսանըվեցին առաւօտը տխուր կերպով ստիպուեցան յետս նահանջել՝ դէպ 'ի Մինչիոյ։

Գնդապետն, թէ և վիրաւորեալ, գնաց հետիտն իւր զօրաց հետ մէկտեղ՝ խոնջ և լուիք, և 'ի մուտս արեւուն հասնելով Մինչիոյի վրայ 'ի Լօփթօ, խսկոյն փնտռեց իւր տեղակալն, որոյ բազուկն կտորած էր և զոր հիւրընկալըն էին միւր Երջազնաց կառքերն, և հարկ էր որ իրմէ առաջ հոն գտնուէր։ Յըցուցին իրեն հկեղեցի մը, ուր ճեպով գինուորական հիւանդանոց մը կանգնեալ էին։ Ինքն հոն գնաց։ Եկեղեցին յի էր վիրաւորելովք՝ որք պառկեր էին յատակին վրայ դրուած երկու կարգ անկողնոց և մահճաց մէջ։ Երկու բժիշկներ և զանազան սպասաւորք կ'իրթեկէին վշտագին, և հեղձամղձու կ'այնչէր և հառաչանքներ կը լսուէին։

Հապի թէ գնդապետն ներս մտաւ, կեցաւ և սկսաւ չորս կողմը նայիլ փրնտեւելով իւր պաշտօնակալն։

Նոյն վայրկեանն լսեց որ նուազեալ մերձաւոր ձայն մը զինքը կը կոչէր. — Պարոն գնդապետ։

Դարձաւ, և տեսաւ որ թմրկահարն էր։

Մահճակալ անկողնի մը վրայ տարածուած էր, — մինչև կուրծքը ծածկուած պատուհանի անհարթ վարագուրաւ մը՝ որ զարգարեալ էր կարմիր և սպիտակ քառակուսի նկարուք. — բազուկներն դուրս ձգած, տոգոյն և նիհարեցած, սակայն միշտ իւր բոցափայլ աչքն՝ նման երկու սեւա գոհարներու։

— Դու հոն ես, — հարցուց իրեն գնդապետն զարմացած՝ բայց դաժան կերպով, — Կեցցեն. պարտքդ կատարեցիր:

— Չեռքէս եկածն ըրի, — պատասխանեց Թմրկահարն:

— Վիրատուներ ես, — ըսաւ գնդապետն, փնտռելով ուշօք իւր պաշտօնակէն՝ մերձակայ անկողնոց մէջ:

— Ի՞նչ ընենք, — ըսաւ տղան, որ իւր առաջին անգամ վիրատուութեամբ ըլլալուն զգացած մեծ ուրախութեանը սրտոճառաւ սիրտ կ'ընէր խօսելու, առանց որոյ չի պիտի համարձակէր բերունը բռնալ այն գնդապետին առջև. — Ջանացի միշտ 'ի գետին խոնարհած վազել, սակայն չուտով տեսան զիս: Քսան վայրկեան առաջ կը հասնէի եթէ զիս չտեսնային: Բարեբաղդաբար բարձրագոյն ժողովի գնդապետի մը պատահեցայ՝ որուն յանձնեցի զտոմսակն: Բայց յետ վիրատուութեան չատ դժուարաւ կրցայ յառաջ երթալ: Մարաւն կը մեռնէի, կը վախէի որ այլ ևս պիտի չկարենամ հասնիլ. բարկութենէս կու լայի՝ մտածելով թէ ամէն մէկ վայրկեան գնդերնէս մէկ մէկ ինձի անպիի աշխարհք կ'երթար: Բաւ է, կրցածիս չափ ըրի. գոհ եմ: Սակայն խնդրեմ, պարոն գնդապետ, ոչ զիր, արիւնք կը վազէ:

Եւ յիրաւի, գնդապետին վեր 'ի վերանց պատատեալ ձեռաց՝ արեան քանի մի կաթիլք մատերէն վար կը վազէին:

— Պարոն գնդապետ, կ'ուզեն որ պատանքդ քիչ մը սեղմեմ: Մօտեցուր վայրկեան մը ձեռքդ:

Գնդապետը մօտեցուց ձախ ձեռքը, և իրկարեց աջն օգնելու որ կարենայ զիրաւ քակել հանգույցն և վերստին կապել. սակայն հազիւ թէ տղան գլուխը բարձէն վերցուց՝ գոյնը նետկց, և ստիպուեցաւ նորէն գլուխը կոթնցընել:

— Բաւական է, բաւական է, — ըսաւ գնդապետը, նայելով անոր, և պատասխալ ձեռքն ետ քաշելով՝ զոր նա կ'ուզէր վերստին բռնել. — Դու գործիդ նայէ փոխանակ գայլս հոգալու, վասն զի թեթեւ իրերն իսկ՝ անհոգութեամբ կրնան ծանրանալ:

Թմրկահարն ցնցեց գլուխը:

— Բայց դու, — ըսաւ անոր գնդապետն՝ նայելով ուշադրութեամբ, — այսքան տկարանալու համար՝ պէտք է որ քեզմէ շատ արիւն վազած ըլլայ:

— Շատ արիւն վազած ըլլայ. — պատասխանեց տղան ժպտելով մը. — Ի՞նչ արիւն: Տես:

Եւ նոյն վայրկեանին ծածկոցն վրայէն քաշեց:

Կնդապետն զարհուրած քայլ մը յետս ընկրկեցաւ:

Տղան մի սրունք միայն ունէր. ձախակողմեան սրունքը ծնգաց վրայէն կտրեր էին. սրունից կտրուած մասը արիւնոտ լաթերով պատառուած էր:

Նոյն պահուն փոքրահասակ և յոյր զինուորական բժիշկ մ'անցաւ, չտակիին թեկերը սօթթած. — Ո՛հ, Պարոն գնդապետ, — ըսաւ երազութեամբ, նշմարելով զթմրկահարն, — ուհա դժբաղդ պատահար մը. սրունքն ոչինչ բանով մը պիտի ապատէր, եթէ այնպիսի յիմար կերպով քունադատելու չըլլար. սրունից անիծեալ բորբոքում մը, հարկ եղաւ իսկ և իսկ կտրել: Ո՛հ, սակայն... կտրիճ տղայ մ'է. ես կը վկայեմ. ոչ արտասուք մը թափեց և ոչ աղաղակ մը հանեց: Կ'երգնում որ մինչեւեւ կ'անդամահատէի՝ իտալացի տղայ մ'ըլլալուն վրայ կը պարծէի: Յիրաւի շատ ազնիւ և քաջասիրտ է:

Եւ այնպէս անցաւ գնաց:

Գնդապետն իւր մեծ սպիտակ արտեանունքը կնճռեց, և սեւեռեալ ուշօք նայեցաւ Թմրկահարին, ծածկոցը վերստին տնոր վրայ տարածելով. և ապա

գրիթէ առանց անդրադառնալու, և միշտ աչքերն տղուն վրայ սեւեռելով, ձեռքը գլուխն բարձրացուց և գլխարկը բացաւ:

— Պարոն գնդապետ, — գոչեց տղան զարմացմամբ: — Ի՞նչ կ'ընես պարոն գնդապետ: Ինձի համար:

Դոյն պահուն այն տմարդի գինուորն, որ բնաւ չէր ըսած հեղ խօսք մը իրմէ ստորնագունին, չափէ դուրս գորովայլիւ և քաղցր ձայնով մը պատասխանեց. — Յիրաւի ես գնդապետ մի եմ, բայց դու դիւցազն մ'ես:

Յետոյ բազուկներն տարածած՝ թմրկահարին վրայ ինկաւ, և երեք անգամ համբուրեց անոր սիրտը:

ՆՈՐ ԶՐՄՈՒՂ ԹԷՈՂՈՍԻՈՅ

Թէպէտե երկարաբան չլինելու համար ի մէջ չբերինք ատենախօսից ճառերը, այլ անհրաժեշտ հարկ է, տկնարկ մի տալով ընդհանուրին վերայ, ի մէջ բերել հայ ատենախօսին Գ. Հ. Խորէն Ծ. Վ. Ստեփանէի, վանահօր Ս. Խաչ վանուց Տաւրիոյ և Նախիկին աշակերտի Մոսկուայի համալսարանին, ռուս լեզուով խօսածը, (նոյն ինքեան հեղինակին հայերէն թարգմանածը). Նախ՝ իբրեւ հայ մտաց արտադրութիւն, երկրորդ՝ վանքի ըստ իմաստից և ըստ ձևոյն գերազանցեց նաքան զամէն խօսողները, և բուն ծափահարութեամբ գովեցաւ ամենքէն: Կանգնեցաւ նա բազմութեան մէջ, բարձր հասակաւ և սպիտակ ալեօք, սքողեալ վեղարիւ, ամենայն բառ որոշ հնչելով և վայելուչ ձևերով սկսելով իւր ճառը, ի սկզբան անդունկնդրաց վերայ մեծ տպաւորութիւն գործեց: Վայելուչ ձևով՝ բացատրեց նա Ս. Հոգւոյն սուրառնիլը ի վերայ ջուրց, խօսեցաւ ջրոյն կենսունակ ազդեցութեանը վերայ յարարածս, և թէ ջուրը նիւթ է խորհրդական ամենայն կրօնից մէջ. չմոռացաւ յիշելու մի բաժակ ջրոյ, յանուն աշակերտի տուողին վարձքը, և եթէ նկարագրեալ ջուրը հազարաւոր ձևերով նկարած, ստացել է գերահռչակ անուն, որով և պարծանք է նա հայ ազգիս. այլ թողունք որ ինքն ատենախօսան բարբառի իւր կովկասեան լեզուով:

ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՊԱՐՈՆՆԵՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆՆԵՐ

Թոյլ տուէք ինձ հայ վարդապետին ևս քանի մի խօսք ասել այսօրուան հանդէսին առթիւ: Շատերն յաճախ աշխարհից տեղոհութիւն են յայտնում, մինչև անգամ՝ նորան զատարկ են համարում. սակայն